

A TÁRSADALMI KÖRNYEZET HATÁSA AZ EGYÉNISÉG KIALAKULÁSÁRA

„Az emberek hasonlóak — írja Erich From a Man for Himself című könyvében — mert közös az emberi helyzetük; ők egyedülálló lények olyan jellegzetes módon, ahogyan saját emberi problémáikat megoldják. A személyiség sokfélesége már önmagában véve jellegzetessége az embernek.”¹

Az emberek tehát egymás között személyiségükben különböznek. Az újszülött születésekor csak biológiai tulajdonságokkal rendelkezik. Ezeket a tulajdonságokat öröklött adottságoknak is nevezzük. A biológiai tulajdonságaikban az emberek hasonlítanak egymásra, de ez még korántsem jelenti azt, hogy két ember egyformává válhat felnőtt, érett korára.

A „felnőttkori” tulajdonságokat az ember az egyéniségének kialakulása során szerzi meg. Ezt a folyamatot még szocializálódási folyamatnak is nevezik. „A szocializáció a személyiségnek mint a társadalom, a család, a kommuna, a szakmai, a politikai vagy más csoport tagjának kialakulását eredményező folyamat teljessége a viselkedés rendszerével, amit a kultúra, a kultúra »fogyasztói« és a kulturális alkotók, egy meghatározott szokással és viselkedéssel rendelkező személy, a társadalmi feladatok és célok követői és alkotói határoznak meg. A személyiség szocializációs folyamatának legalacsonyabb foka biológiai természetének átalakulási folyamata, mely elsősorban alkalmazkodó képességének fejlődésével, lázadozásaival, ellenállásával, de egyben a kultúra és azon társadalmi normák elfogadásával valósul meg, amelyek az új nemzedék életében jellegzetes formát és külön nyomatékot kapnak.”²

A személyiség kialakulásában tehát a természetes, öröklött tulajdonságok mellett jelentős szerepet kap maga az a társadalmi környezet is, amelyben az egyén él, amely őt körülveszi életének első napjától kezdve. A társadalmi környezetben kifejezésre jut a kultúra, a hagyomány és egyéb társadalmi tudatforma közvetlen, illetve közvetett hatása. Ebből a tényből következik, hogy a különböző társadalmi fejlettségi szintek más

és más hatást gyakoroltak az egyéniség kialakulásában, ami a *különjеле* egyéniségek kialakulását eredményezte.

A személyiség kialakulási folyamata mindenképpen a természetes adottságokra, az öröklött tulajdonságokra alapul, mely alapot a társadalmi hatás tovább formál a megfelelő irányba. Mivel a természetes adottságok lehetnek pozitívak is és negatívak is, a társadalom „nevelő”, illetve személyiségformáló tevékenysége is ilyenformán kétféle lehet. Egyrészt a negatív öröklött tulajdonságokat fékezve kifejezettebb hatást gyakorol a személyiség pozitív jellemvonásainak fejlesztésére. Másrészt a pozitív egyéni tulajdonságok további fejlesztésével a társadalom kiemelkedő személyiségek kialakulását is elő tudja idézni. Mindamellett azonban nem szabad azt képzelni, hogy a társadalom csak pozitív hatást fejthet ki a személyiség kialakulási folyamatában. Ellenkezőleg, magának a társadalmi hatásnak is lehetnek negatív következményei, olyannyira, hogy még a pozitív természetes, öröklött tulajdonságokkal született egyénekből is válhatnak asszociális személyiségek.

A társadalmi hatás legelső és legközvetlenebb megnyilvánulási helye a családi környezet. „A normális életkörülmények között a család az az első közösség, amelyben az ember fejlődik. Ez néhány évig az az egyetlen emberi közösség is, amit a gyermek ismer, ezért benne szerzi első élettapasztalatait az emberek közötti viszonyokról és ezek között a saját helyzetéről. Éppen az élet első éveit, melyet nagy részben vagy teljes egészében a családi körben tölt el, döntően kihatnak az emberi személyiség alapvonásai kialakulására.”³

A család lényegében az a legkisebb és legalapvetőbb társadalmi közösség, ahol a társadalom összes viszonyai megnyilvánulnak a maguk módján. Az egyének közötti viszony első megnyilvánulási területe éppen a család. Különösen vonatkozik ez a nemek közötti viszonyra, mivel a férfi és a nő közötti társadalmi viszonyok is magában a családban alakulnak ki és csak ezután terjednek ki az egész társadalom szintjére.

Az emberiség történelmi fejlődése során kétféle családtípust különböztet meg a szakirodalom. A primitívebb társadalmak matriarchális családformáját és a civilizált társadalmak patriarchális családformáját. E két családforma lényegében a nőnek a családban megvalósult emberi és társadalmi elismerésének módjában különbözik egymástól, amit másképpen a nemek közötti egyenjogúság megvalósulásának is nevezhetünk. „A régi kommunisztikus háztartásban, amely sok házaspárt és azok gyermekeit foglalta magában, a nőkre bízott háztartásvezetés éppen olyan közügynek, olyan társadalmilag szükséges tevékenységnek számított, mint a férfiak által végzett táplálékszerzés.”⁴ Ebből a társadalmi szerepkörből eredt azután az a társadalmi megbecsülés is, amiben a nők részesültek ezekben a családokban. A társadalmi megbecsülésnek ez a természetes, spontán megnyilvánulása a legkézenfekvőbben igazolta a kommunisztikus társadalmak nemek közötti egyenjogúságát.

A nemek közötti egyenjogúság lényegesen megváltozik a patriarchális

családban, ahol a férfi veszi át a vezető szerepet és egyben meg is követeli, sőt ki is erőszakolja a megbecsülését és tiszteletét a család többi tagjaitól. Ily módon a nő elsősorban a családban veszíti el egyenjogúságát, ami ezután kiterjed társadalmi jogainak elvesztésére is.

A tökéletes társadalmi és termelési viszonyok hozzák meg a hagyományos patriarchális monogám család első változását a proletár családokban. Itt a gazdasági aktivitás mindkét házastárs részéről megteremti a nemek egyenjogúságának előfeltételeit is, olyannyira, hogy a kölcsönös érzelem határozza meg a házastárs megválasztását.

Napjainkban két jellegzetes családtípust tudunk egymástól megkülönböztetni. A patriarchális alapokon nyugvó falusi családokat és a házastársak egyenjogúságát megvalósító városi családokat. Ezek alapvető tulajdonságai olyannyira különböznek egymástól, hogy az egyéniség kialakulása tekintetében is fontos kissé részletesebben megvizsgáljunk őket.

A mai falusi családokban — mint már említettük — még mindig megtalálhatók a patriarchális családi viszonyok maradványai. Ez elsősorban azt jelenti, hogy az apának döntő szerepe van a viszonyok meghatározásában és a döntések meghozatalában. Ezek az apa által hozott határozatok leginkább ellentmondást nem tűrőek, és többé-kevésbé kötelezőek a család többi — de elsősorban nőtagjára. Ilyen formában a patriarchális falusi családokban a női egyenjogúság kérdése a családban igen mindennapi jelenlevő, bár sohasem kielezített kérdés. A falusi asszonyok ugyanis a századokon át tartó szokások értelmében nem is vetik fel nyíltan ezt a kérdést.

Másik jellegzetessége a patriarchális családnak a szoros rokoni kapcsolat fenntartása. Ez a tulajdonság logikus következménye a szoros családi kapcsolatoknak nemcsak a szűkebb értelemben vett családon belül, hanem a rokonságot illetően is.

A falusi családok a gyermekek száma tekintetében is jellegzetesek. Ez a szám ugyanis átlagban a városi családok gyermekeinek körülbelül a kétszerese. Ezt a jelenséget az egyszerűbb életmóddal és a hagyomány meg a vallás kifejezettebb hatásával magyarázhatjuk. A gyermekáldás nagy száma csak az utóbbi időben kezd némileg csökkenni a falusi családoknál is, elsősorban gazdasági okokból, mégpedig a birtokok felaprózásának elkerülése érdekében.

A falusi környezetben a társadalmi ellenőrzés sokkal kifejezettebb az egyén viselkedésének megítélésében, ami szemmel láthatóan oda vezetett, hogy a falusi környezetben a házassági kapcsolat sokkal szilárdabb és tartósabb, mint a városban. Faluhelyen — különösebb a kisebb és viszonylag elmaradottabb falukban — a családi kapcsolatot még akkor is fenntartják, ha az valóban megromlott egymás közötti viszonyokon és kölcsönös meg nem értésen alapszik. Ilyen esetekben erősebb a félelem, hogy „mit mond majd a falu” mint a félresikerült házasság felbontására irányuló elhatározás.

A nemek közötti egyenlőtlenségnek gazdasági okai is vannak. A falusi parasztcsalád esetében ugyanis a család termelő tevékenységet végez. Ez

annyit jelent, hogy a család tagjai közvetlen résztvevői a termelési folyamatnak, ami a családi magántulajdonban lévő birtokon és szintén a család magántulajdonában lévő termelési eszközökkel bonyolódik le. Ez a vagyon — a patriarchális viszonyok között — az esetek túlnyomó többségében a férj, illetve a családapa birtokában van, még akkor is, ha azt a feleség saját vagyonaként házassági hozományként adományozta a férfi birtokához. Ilyen feltételek között természetesen a nő gazdasági függősége, ami mindenképpen kényszerből is „erősíti” a házassági kapcsolatokat.

Mindezekkel a jellegzetességekkel ellentétesek a városi család tulajdonosságai. Ez elsősorban azt jelenti, hogy a nemek között kialakult az egyenjogúság viszonya. Az egyenjogúságot nemcsak a családi döntéshozatalban való egyenrangú részvétel és a családi munkák közös végzése jelenti, hanem a nagyobb gazdasági függetlenséget is a nő részére. A városi család ugyanis már csak ritkán végzi a termelés funkcióját a család keretein belül. Ezt a tevékenységet a család tagjai (vagy egyik, vagy mindkét felnőtt tagja) a családon kívül bonyolítják le a különböző társadalmi termelési csoportokban.

A dolgozó és kereső nő nagyobb gazdasági függetlenségével magyarázzák a városi családok nagyobb számú felbontását is. A falusi családoktól nagyobb számú válást a kisebbfokú társadalmi viselkedésellenőrzés is előidézheti. Közismert ugyanis a város „szabadabb” életformája, a rokonsági kapcsolatok széthullása, és a munkahelyi baráti kapcsolatok szorosabbra való fűződése. A város adta nagyobb lehetőségek a vázlatos kultúrélet területén és a nagyobb kényelem iránti igény nagymértékben a gyermekek számának csökkenéséhez is vezet.

A városi családokra igen nagy hatást gyakorol a társadalom szervezett közreműködése egyes háztartási teendők végzésében. Ilyen a szervezett munkahelyi vagy közétkeztetés, az egyes háztartási szolgáltatások biztosítása (mosás, takarítás, ruhatisztítás stb.) és nem utolsósorban a gyermekek szervezett gondozása.

A legjelentősebb családformák fő tulajdonságai ismeretében nyilvánvalóvá válik, hogy a személyiség kialakulásában ezek a családok különböző szerepet játszanak, és az eredményei is szükségszerűen különbözőek. Mindez annál is inkább igaz, mert „az ember pszichikai fejlődésében egy hosszantartó folyamat, úgynevezett identifikáció játszódik le. A gyermek érzelmileg szorosan kapcsolódik a körülötte élő felnőttekhez, hozzájuk szokik, s eltörölve a közöttük lévő éles határokat magábaépíti a felnőttek tulajdonságait. Az identifikáció folyamatában a gyermek átveszi nevelői különféle nézeteit, képességeit és jellembeli tulajdonságait. Minél fiatalabb a gyermek annál kevesebb bírálattal azonosítja magát felnőtt környezetével.”²⁵

Az identifikációs folyamat elsősorban a család kereteiben történik, tehát a gyermek mindenekelőtt szülei nézeteit, véleményét és viselkedésmódját sajátítja el. Ezért az előbbieken ismertetett családtípusok főbb tulajdonságait figyelembevéve megállapítható, hogy az egyéniség kiala-

kulásának kezdeti szakaszában elsősorban a szülők egyénisége gyakorolja a legfontosabb hatást. Teljesen nyilvánvaló tehát, hogy a falusi patriarchális családban nevelkedő gyermek felfogásának első ismeretei a szülők közötti egyenlőtlen viszony, az apa „mindenható” uralma és a rokonsághoz való ragaszkodás felfedezésében jut el tudatáig. Az ilyen felfogással rendelkező gyermek, később, amikor kikerül a család egyedüli hatása alól — amikor iskolába kezd járni, és családon kívüli hatások is érvényre jutnak — tanácstalanná válik az új felismerések miatt. Ezek a felismerések ugyanis leginkább eltérőek a családon belül kialakult álláspontoktól, s emiatt a gyermek nem tudja eldönteni, kinek van igaza.

Az egyed biológiai tulajdonságainak az első korrekciói is a családban történhetnek meg. Ehhez azonban nagy hozzáértés, figyelem és türelem szükséges, s éppen ezért akadnak olyan falusi családok, ahol erre „nincs elég idő”, s ilyenformán helytelen útra terelődik az egyéniség kialakulása.

A falusi környezetben a család esetleges nevelésbeli tévedéseit nem igen tudja a társadalom más formában helyreigazítani, mert ritka az a falusi környezet, ahol megvannak pénzügyi, káder- és egyéb föltételek bölcsődék és napközik építésére, illetve működtetésére. Így a társadalmi hatás csak az óvodáskorban kezdődhet meg.

Noha ezek az esetleges, föltételezett hiányosságok létezhetnek is a falusi család egyéniségformáló szerepében, mégsem szabad azt állítanunk, hogy a falusi családok eleve kedvezőtlen környezetet képeznek az egyéniség helyes kialakításához. Éppen ellenkezőleg. Amennyiben a felnőttek felfogásában a túlnyomórészt a helyes álláspontok képezik, és legalább egyikük nincs állandó munkaviszonyban — vagyis lehetősége van idejének nagy részét a gyermekre szentelni —, akkor ez a falusi családi környezet „természetesebb” föltételeket teremt a helyes egyéniségkialakuláshoz. Ez azért lehetséges, mert az ilyen körülmények lehetőséget nyitnak a közvetlenebb érzelmi kapcsolat kialakulására a gyermek és a szülei között. Az ilyen családok nagyobb meghittséget és melegséget is tudnak biztosítani a kisgyermek részére. Mindezek a föltételek elengedhetetlenül fontosak az ember érzelmi világának kialakulásához.

A városi családok az egyéniség kialakításában nagyobb lehetőségekkel indulnak, már csak azért is, mert az itteni felfogások lényegesen mások a falusi családokéhoz viszonyítva. Elsősorban a nemek közötti egyenrangúság megnyilvánulása érdemel külön említést. A család nőtagjainak nagyobb megbecsülése hatással van a leánygyermek nagyobbszámú iskoláztatására és továbbképzetésére.

Másrészről a városi környezet nagyobb lehetőségeket nyújt a korai gyermeknevelés szervezett formáinak. Itt a bölcsődék és napközik lehetőséget nyújtanak a pár hónapos kisgyermek elhelyezésére és szervezett, tömeges gondozására. Az iskoláskor előtti intézményekben történő gondozás azonban nemcsak előnyökkel jár. A nagyszámú gyermek egy helyen való elhelyezése kedvezőbb föltételeket teremt a járványos megbetegedések gyors terjedésére, de megnehezíti a különböző egyéni öröklött tulajdonságok vagy képességek egyedenkénti kifejlesztését vagy korlátozását

is. A bölcsődében, valamint a napköziben nevelkedő gyermek kis ideig van közvetlenül együtt szüleivel, és az otthon meghitt, családi légkörével, s emiatt lemaradás állhat be érzelmi világának kialakulásában, de másrészt ezeknél a gyermekeknél sokkal korábban kialakul a közösségi érzés, a társas lény tulajdonsága.

Az egyéniség kialakításában a családon kívül a legnagyobb szerepet a szervezett társadalmi intézmények játsszák. Ide tartozik az óvoda és az iskola. Az iskola szerepe szinte felmérhetetlen, mert a társadalmi felfogások, normák és az egész világnézet az iskolai oktató-nevelő tevékenységen keresztül épül be a fiatal nemzedék tudatába és egyéniségébe.

A társadalom oktató-nevelő hatása az iskolai tevékenységen keresztül elvben egyforma a falusi és a városi környezetben is. Ez azonban a valóságban csak ritkán alakul így. Elsősorban a falusi környezetben nincs lehetőség kielégítő anyagi és személyi feltételeket biztosítani a minőségi oktatásra. Másrészt, a falusi környezetben maguk a nevelők is előbb vagy utóbb többé-kevésbé a patriarchális felfogások és viszonylag konzervatívabb világnézet hatása alá kerülnek. Emiatt aztán természetesen minőségi különbségek jelentkeznek a falusi és a városi iskolából kikerült tanulók tudásában és társadalmi világnézetében is. Az iskolai oktatás néhány mennyiségi mutatója látható a következő táblázatból:

Község	Települések száma	Lakosok száma 1971-ben	Általános iskolák			Középiskolák	
			Száma	tanulóinak száma	tanerőinek száma	száma	tanerőinek száma
1	2	3	4	5	6	7	8
Újvidék	17	213 861	38	24 498	1 288	46	14 455
Ada	5	22 611	6	2 272	3	3	634
Alibunar	11	31 833	11	2 911	188	3	681
Apatin	6	34 279	5	3 584	181	4	1 135
Bács	6	19 348	6	2 071	113	1	384
Palánka	13	54 380	16	5 779	307	8	2 389
Topolya	18	43 508	10	3 970	205	7	1 380
Petróc	4	16 042	4	1 568	93	3	555
Becse	5	44 976	9	4 447	231	6	1 661
Fehértemplom	14	25 450	14	2 495	141	4	722
Beocsin	8	13 216	10	1 834	98	—	—
Csóka	8	18 354	7	1 745	113	—	—
Indjija	10	40 530	14	5 101	294	7	2 017
Ürög	10	13 678	8	1 252	68	1	136
Kanizsa	12	33 817	12	3 357	163	4	611
Kikinda	11	68 915	15	7 177	366	11	2 946
Antalfalva	8	33 489	8	3 311	187	5	785
Kovin	10	39 808	12	4 201	217	5	1 018
Kula	7	48 727	12	5 840	298	11	2 246
Kishegyes	4	15 651	3	1 426	95	2	327
Magyarcsernye	6	18 298	6	1 633	94	2	427
Törökbecse	4	31 729	5	3 080	172	3	674
Törökkanizsa	7	16 509	7	1 456	97	4	625
Hódoság	9	39 585	9	4 098	217	6	1 482
Opova	4	11 515	4	1 209	69	—	—
Pancsova	11	110 780	17	12 506	597	18	5 471
Pecinci	15	18 490	15	2 324	141	1	131
Plandište	13	17 882	8	1 507	96	1	237
Ruma	11	52 156	20	5 968	307	5	2 199
Szécsány	17	21 938	10	2 067	127	3	401
Zenta	4	31 416	9	3 085	155	10	1 862

1	2	3	4	5	6	7	8
Zombor	17	98 080	35	10 069	554	16	4 034
Szenttamás	3	19 594	4	1 768	110	2	677
Mitrovica	24	78 391	30	10 268	544	13	4 178
Stara Pazova	9	43 477	11	5 154	252	6	1 938
Szabadka	14	146 773	47	14 548	730	18	5 866
Šid	18	38 752	15	4 197	227	3	1 291
Temerin	3	19 643	4	2 347	118	2	534
Titel	6	16 131	6	1 856	98	2	280
Verbász	6	43 490	10	5 253	272	6	2 212
Versec	24	60 528	27	5 260	307	11	2 449
Zrenjanin	23	129 837	32	14 249	770	26	7 306
Zsablya	4	25 372	4	2 990	151	1	403
Begaszentgyörgy	12	29 684	14	2 706	165	—	—

Megjegyzés: Az iskolákra vonatkozó adatok 1977. évre vonatkoznak.

Forrás: jugoszláviai Statisztikai Évkönyve 1978. 617. és 687. old.

Az adatokból teljesen egyértelműen meg lehet állapítani a községek fejlettségi fokának és az elemi, de még inkább a középiskolák számának összefüggését. Minél fejlettebb egy község, annál nagyobbak a lehetőségek iskolák létesítésére. Ez az összefüggés még inkább vonatkozik a főiskolák, egyetemek esetében, hiszen Vajdaságban csak a legfejlettebb községekben van főiskola és egyetemi kar.

Az egyéniség kialakításában az iskolákra a tudásnak és készségnek a tanulókra való átruházásán kívül még egy nagyon jelentős feladat hárul. Ez pedig a munkához való helyes viszonyulás kiépítése a fiatal nemzedéknél. A munkára való nevelést már maga a család is végzi, de az iskolának erre nagyobbak a lehetőségei, márcsak azért is, mert itt a diákok közvetlen munkafeladatokat kapnak, aminek elvégzését elbírálják és osztályozzák. Ezenkívül ezek a munkafeladatok önállóságot is követelnek a tanulóktól, s így ránevelődnek a saját munkájuk szeretetére és értékelésére. Az iskolai tevékenység alakítja ki a gyermekben a sikerélményét is. A munkához való helyes viszonyulás a gyermeknél sikerélményt teremt; a sikerélmény pedig serkenti az elkövetkezendő feladatok megoldására.

Az iskola a munkára való nevelés folyamatában kialakítja a munka csoportos, illetve társadalmi jellegének felismerését is a fiatal nemzedékben. Ezzel párhuzamosan növeli a munkában való versengés jelentőségét is az egyéniség kialakulásában. Mivel — mint minden versenyben — a munkaversenyben is vannak elsők, győztesek és vesztesek, az iskolának elsősorban ezen eredmények helyes „elviselésére” kell nevelni a tanulókat. Más szóval ez azt is jelenti, hogy az iskola tanítsa meg a diákot, hogy a siker „ne szálljon a fejébe”, de ugyanakkor a balsiker se bátorítalánítsa el a gyermeket a munkától, hanem éppen ellenkezőleg serkentően hasson az eredmények javítására.

Az egyéniség kialakítására a társadalom hatása közvetlenül függ az adott gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyoktól. Eszerint a társadalom eszmei, kulturális és politikai fejlettségi szintje megteremti a maga elvárásait az egyén személyiségének kialakulása tekintetében, de egy-

ben megszabja a társadalmi viselkedés alapnormáit is. Ilyen formában tehát a szocializmus is megteremti a maga viselkedésnormáit és társadalmi elvárásait az egyénnel szemben.

Az egyéniség helyes kialakulásának különös jelentősége van az öngazgatási szocializmusban, miután gyökeres változások következnek be az egész társadalmi tudatformában és a viselkedési szabályokban is. Az öngazgatás olyan társadalmi rendszer, amelynek minden egyes tagja a társadalomnak egyben döntéshozója és irányítója is, ami mindenképpen megköveteli a személyiség pozitív jellemvonásainak kifejlesztését. Az egyéniség öngazgatói jellemvonásainak kialakításában úgyszintén különböző hatást fejt ki a falusi és a városi környezet. Közismert az a tény, hogy a társadalmi-politikai élet valamelyest elmarad intenzitásában a falvakban a városokhoz viszonyítva. Ezt valószínűleg a képzettség általánosan alacsonyabb szintje és az egyéni termelői munka társadalmilag összefogó szerveztlensége is okozhatja. A társadalmi-politikai tevékenység lemaradása felvainkban a városokhoz viszonyítva részben a hagyományos politikai passzivitás felfogásából és az eszmei-politikai oktatás viszonylagos lemaradásából is következhet.

A városokban lényegesen más a helyzet, márcsak abból az egyszerű tényből kifolyólag is, hogy itt, az iparosodó környezetben tömegesedik az eszmeileg jól képzett munkásosztály, mely politikai, gazdasági és társadalmi célkitűzéseit sokkal szervezettebb és tudatosabb formában valósítja meg. Ez a környezet természetesen ilyen irányban tevékenykedik a fiatal nemzedék társadalmi-politikai felfogásának és alapvető jellemvonásainak kialakításában is.

A társadalom személyiségnevelő hatását a társadalmi tudatformák egyes fajtái lényegesebb, illetve elenyészőbb kihangsúlyozásában is kifejti. A hagyomány, az erkölcs és a vallás hatásáról beszélhetünk itt elsősorban. Ezek a tudatforma megnyilvánulások különbözően hatnak intenzitásukban a falusi és a városi környezetben. Már előbb beszéltünk a falusi viszonyok hagyományos konzervatív világnézetéről, s ennek megfelelően a hagyomány is nagymértékben érezteti hatását. A hagyomány hatása a falusi környezetben rányomja bélyegét az egyéniség kialakulásának folyamatára is. A szokás- és hagyománytisztelő családok gyermekeiben is kialakul ez a tudatforma. Különösen káros jelenségként kell megemlítenünk az előítéletek, babonák létezését és társadalmi hatását a falusi társadalmakban.

Falun a világnézet tényezőjeként az erkölcsi felfogások is jellegzetesen konzervatívak. A „modern” divat, viselkedésmód és életmód általános társadalmi elítélésre számíthat a falusi környezetben. Ezek a felfogások is károsan fejlesztik az egyéniség haladásra törekvő jellemvonásait.

A társadalmi tudatformák közül utoljára, de jelentőségében nem utolsósorban, szót kell ejtenünk a vallás hatásáról is a falusi fiatal nemzedékek egyéniség kialakításában. Közismert az a tény, hogy szocialista közösségünkben teljes a vallás szabad gyakorlásának joga. Ez

egyben minden polgár alkotmányadta egyéni joga. A falusi környezetben azonban a klérus igen erős befolyásának és hatásának köszönhetően meglepően nagy mértékben kimutatható az erős vallási meggyőződés a fiataloknál. Ennek ellensúlyozása annál is nehezebb, mert — mint már említettük —, a társadalmi-politikai szervezetek, de különösképpen az ifjúsági szervezetek munkája igen sok kifogásolnivalót hagy maga után. Ilyenformában aztán az egyéniség kialakulásában nagy szerepet játszhat a vallási felfogás elhatalmasodása, ami magában még nem is lenne káros, ha nem hatna a társadalmi-politikai tevékenységtől való elvonásra, vagy annak elhanyagolására.

Az említett társadalmi tudatformák hatásának intenzitása a városi környezetben jóval gyengébb, elsősorban a magasabb kulturális színvonal, a képzettség általánosan magasabb szintje és a társadalmi viszonyok fejlettebb foka következtében. Mindezek hatására a hagyomány hatása csupán népművelési és kulturális megmozdulások formájában, inkább csak mint népszokások és hagyományápolás formájában jut kifejezésre. A babonáság ma már a nemzedékeken keresztül városban élő lakosság soraiban szinte fellelhetetlen. Ha még itt-ott jelentkezik is, az inkább a nemrégiben még falun élők hatásának következménye.

Az erkölcs esetében lényegesen más a helyzet. Itt nem arról van szó, hogy a városi ember nem tiszteli a társadalmi erkölcsi normákat, inkább csak arról, hogy megváltoztatja a régi erkölcsi felfogásokat, és a mai társadalmi rend, valamint viszony követelményeinek megfelelően kialakítja új erkölcsi normáit. Ezért is említettük már az előbbieken a város „szabadabb”, „követlenebb” életformáját. Ilyen irányú társadalmi felfogásbeli haladás kedvezően hat az egyéniség kialakulására az ifjú nemzedékeknél. Különösen fontos ez a szocialista öngazgatói társadalomban, ahol gyökeresen kell változtatni az emberek felfogását, nézeteit és viselkedésmódját.

A vallásnak a városokban gyakorolt hatása jóval kisebb mértékű, noha nem jelentéktelen. A városi környezetben azonban elsősorban az idősebb nemzedékek körében fejt ki hatását, ami bizonyos mértékben érthető is, ha figyelembe vesszük, hogy ezek a nemzedékek még harminc egy-néhány évvel ezelőtt a tőkés társadalomban a vallás döntő befolyása alatt éltek. A fiatalabb nemzedékeknél a vallás hatását már jóval sikeresebben ellensúlyozza az ifjúsági szervezetek tevékenysége és a fiatalok tömeges bevonása a társadalmi-politikai tevékenység szervezett formáiba.

Az elmondottak alapján megállapítható, hogy az egyéniség kialakulása nagyon bonyolult és sokrétűen összefüggő pszichikai folyamat, melynél az öröklött tulajdonságokra egész sor egyéni, csoportos és társadalmi behatás fejt ki személyiségformáló tevékenységét. Az egyéniség kialakulásának kezdeti eredményeit a család tudja biztosítani, ha arra megvannak a családtagoknál a megfelelő egyéni tulajdonságok, amit a gyermek „utánozva” elsajátít és beleépít saját viselkedésmódjába.

A társadalomnak egyéniségformáló szerepe óriási, hiszen az egyén

egész viselkedését maguk a társadalmi normák határozzák meg. Ezek a társadalmi viselkedésnormák a társadalom anyagi, kulturális és szellemi fejlettségének fokától függenek legközvetlenebbül. A társadalom politikai és világnézetbeli felfogásai is hatással vannak az egyéniség kialakulására.

Egyugyanazon társadalom keretein belül is érezhetőek a környezeti hatások különbözőségei. Ez elsősorban a falusi és a városi környezetre vonatkozik, amelyek egyéniségalkotó jellegzetességei lényegbevágóan eltérőek.

A mai fejlett, civilizált társadalmakban a haladó társadalmi felfogások egyre inkább éreztetik hatásukat. Ez annál is inkább jelentkezik, mert napjainkban egyre szélesebb méreteket ölt a szocialista világnézet és a szocialista társadalmi rendszer térhódítása. Az ilyen formában megváltozott társadalmi viszonyok lényegesen más követelményeket állítanak az egyéniség kialakítása terén is. A megváltozott társadalmi viszonyok még hatványozottabban jutnak kifejezésre az öngazgatási szocializmusban, ahol az oktató-nevelő tevékenység egyéniségformáló szerepe kiemelkedő fontosságú. Erről a JKSZ XI. kongresszusán hozott határozatok a következőket szögezik le:

„Az összes oktató-nevelő tartalmaknak és megvalósulásuknak, valamint a diákok és az egyetemi hallgatók munkája eredménye értékelésének állandó érvénnyel olyan teljes és szabad alkotó egyéniség kialakítására kell irányulniuk, mely egyéniség képes vállalni a felelősséget a társadalom javainak és kulturális értékeinek a fejlesztéséért, mely személyiségnek társadalmi felelősségtudata van, mely személyiség a szocialista öngazgatás, a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúsága, testvéri közössége, a szabad, független és el nem kötelezett Jugoszlávia mellett foglal állást, olyan személyiség formálására, amely állandóan kész az öngazgatású társadalom értékeinek és vívmányainak fejlesztésére és védelmére.”⁶

Jegyzetek

- ¹ Erich From: Čovjek za sebe „Naprijed” Zagreb, 1977. 45. oldal
- ² Dr. Vladimir Milanović: Socijalizacija ličnosti osnovi nauke o društvu c. szöveggyűjtemény, „Rad” Beograd, 1976. 418. oldal
- ³ Dr. Marijan Košiček: Ličnost, emocije, sukobi, brak, alkoholizam i radna sposobnost, „Privreda” Zagreb, 1963. 51. oldal
- ⁴ Engels: A család, a magántulajdon és az állam eredete, „Magyar Helikon” Budapest, 1970. 95. oldal
- ⁵ Dr. Marijan Košiček: Uo.
- ⁶ JKSZ XI. kongresszusa — Határozatok, „Forum” Könyvkiadó Újvidék, 1978. 164—5. oldal

Rezime

Uticaj društvene sredine na formiranje ličnosti

Autor u svom radu se bavi razmatranjem formiranja ličnosti. Na početku rada konstatuje da osnovne karakterne crte pojedinca formiraju se u procesu socijalizacije, što je u stvari formiranje pojedinca kao člana društva i određenih društvenih grupa. U formiranju ličnosti osnovnu bazu sačinjavaju prirodne, odnosno nasleđene osobine pojedinaca, na šta društvo dograđuje svoj uticaj u obliku stečenih svojstava jedinke, koje tek na ovaj način se pretvara u ličnost.

Društveni uticaj u formiranju ličnosti najpre u okviru porodice dolazi do izražaja. Autor u kratkim crtama daje prikaz osnovna dva tipa porodice u istorijskom razvitku, a to je matrijarhalna i patrijarhalna porodica. Tu se daje i osnovna obeležja u pogledu položaja polova i u pogledu promene tog položaja u patrijarhalnoj porodici.

Rad u nastavku govori o osnovnim karakteristikama današnjih savremenih seoskih i gradskih porodica i o njihovim uticajima na formiranje ličnosti mladog čoveka. Tradicionalno konzervativno patrijarhalno shvatanje u seoskim porodicama, negovanje rodbinskih veza i opšta društvena kontrola nad ponašanjem pojedinca predstavlja onu sredinu gde se formira mlada ličnost na selu. Nasuprot tome gradske porodice se zasnivaju na ravnopravnim odnosima među polovima, ima manje broj dece, a rodbinske veze zamenjuju razna prijateljstva sa radnih mesta.

Pored porodice, kako konstatuje autor u svom radu, na formiranje ličnosti od odlučujućeg uticaja je i samo društvo sa svim oblicima društvene svesti, kao i sa ekonomskom bazom i društveno-političkim sistemom. U tom društvenom uticaju najvažnije mesto pripada obrazovno-vaspitnom radu, te zbog toga autor iznosi nekoliko podataka o stanju osnovnog i srednjeg školstva u vojvođanskim opštinama u 1977. godini.

Posebno mesto je posvećeno u radu uticaju tradicije, morala i religije na formiranje ličnosti, i to posebno u seoskim, a posebno u gradskim sredinama. U vezi toga je konstatovano da su ovi uticaji jače izraženi u selima, što je sasvim razumljivo s obzirom na konzervativniji karakter opšteg društvenog shvatanja na selu.

Autor svoj rad završava konstatacijom iz Rezolucije XI kongresa SKJ, prema kome obrazovno-vaspitni rad treba da deluje u pravcu izgrađivanja stvaralačke ličnosti, sposobne za dalje razvijanje samoupravnih društvenih odnosa u duhu svih dosadašnjih naših tekovina i rezultata.

Summary

The Influence of Social Surroundings on the Formation of Personality

The author of the work deals with the formation of personality. First he comes to the conclusion that the basic characteristics of a person are formed in the process of socialization, which is actually the formation of an individual as a member of the society or a social group. In this process natural or innate characteristics constitute the base for the further formation under

the influence of the society. These natural characteristics together with the ones gained, will become what we call a personality.

In this process the first social influence is manifested in the family. The author gives us a brief outline of the two types of families in the history of this social group: the matriarchal and the patriarchal. He talks about the major characteristics of each one: the positions of the sexes and changes in their positions.

Later on he explains the difference between the family in the village and the family in the town, and their influence on the formation of personality of a young individual. The family in the village is a patriarchal type with strict rules of the social group that have to be followed by the individual, and with strong relationship between the relatives. Unlike this the family of the town is based on the equal position of both sexes. There is a smaller number of children and the relationship between relatives is substituted with the relationship between friends.

The author says that the whole society has its influence on the formation of personality, with its forms of consciousness, economic base and the socio — political, system. In the society the greatest duty belongs to the education. The author gives us some data about the attendancy of the elementary and high schools to demonstrate the position of education in the communes of Vojvodina.

A special part of the work deals with the influence of traditions, morals and religion on the formation of personality in the villages and towns, coming to the conclusion that the influence is greater in the villages, which is quite normal, because of the conservative apprehension of people living there.

The work is finished with the consequence borrowed from the Resolution of the 11 th Congress of the League of Communists, according to which education has to contribute to the formation of creative personality, able for further development of selfmanagement social relations achieved till today.

(A. L.)